

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
“МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛЫҚ ШАҚ” РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

**ЕРТЕ ЖАСАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК
ДАҒДЫЛАРЫ МЕН ӨЗІН-ӨЗІ ҮЙРЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАУ БОЙЫНША
ПЕДАГОГТЕРГЕ АРНАЛҒАН
ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР**

Нұр - Сұлтан
2019

*Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің
«Мектепке дейінгі балалық шақ» республикалық орталығы базасында әзірленген*

Ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру деңгейін анықтау бойынша педагогтерге арналған әдістемелік ұсынымдар - Нұр - Сұлтан, 2019ж.- 39 бет

Пікір жазғандар:

С.Н.Жиенбаева, педагогика ғылымдарының докторы, профессор

З.М. Иманбаева, меңгеруші

Ш.Т.Хамитова, әдіскер

Әдістемелік ұсынымдар ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру деңгейін анықтау мәселелерінде педагогтердің кәсіби шеберлігін арттыру мақсатында әзірленді.

Аталған әдістемелік ұсынымдар мектепке дейінгі ұйымдардағы педагог қауымға, ата-аналарға, «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту» мамандығы бойынша ЖОО мен колледждердің студенттеріне арналған.

Әдістемелік ұсынымдар ҚР Білім және ғылым министрлігі «Мектепке дейінгі балалық шақ» республикалық орталығының ғылыми-әдістемелік кеңесінде қаралып, ұсынылған (2019 ж. 5 маусымдағы № 4 хаттама).

*«Мектепке дейінгі балалық шақ»
республикалық орталығы, 2019ж.*

ТҮСІНДІРМЕ ЖАЗБА

Ерте жас - бұл баланың қоғамдық нормалардың, құндылықтар мен мәдениеттің белгілі бір жүйесін қабылдап, меңгеретін кезеңі.

Мектепке дейінгі ұйым - қоршаған орта жағдайларының, күн тәртібінің, тамақтану сипатының, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас жүйесінің өзгеруімен қатар жүретін баланы қоғамда әлеуметтендірудің алғашқы сатысы. Өмірдің жаңа жағдайларына бейімделу процесі белгілі бір қиындықтармен байланысты күрделі процесс. Баланың балабақшаға бейімделуінен оны тәрбиелеу мен оқытудың табысты болуы тәуелді.

Әдістемелік ұсынымдар Мемлекет басшысының 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында берген тапсырмасына сәйкес әзірленген, яғни 2019 жылдың 1 қыркүйегіне қарай балалардың ерте дамуы үшін әлеуметтік дағдылар мен өзін-өзі үйрету дағдыларын дамытатын бағдарламалардың бірыңғай стандарттары енгізілуі қажет.

Баланың әлеуметтік қарым-қатынастар әлеміне енуі, оның әлеуметтену процесі үшін мектепке дейінгі кезең ерекше маңызды, Л.С. Выготскийдің айтуы бойынша бұл кезең адамзаттық мәдениетке ену ретінде қарастырылады. Көптеген ғалымдардың пікірі бойынша (Л. И. Божович, Л. А. Венгер, Л. С. Выготский, А. Н. Леонтьев, М. И. Лисина.) бала өмірінің алғашқы жылдары - оның әлеуметтік, зияткерлік және тұлғалық дамуы үшін маңызды кезең. Дәл осы жаста адамның өзіндік санасы және өзі туралы алғашқы түсініктері, тұлғааралық қарым-қатынастардың тұрақты формалары қалыптасады.

Әдістемелік ұсынымдардың мақсаты: ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру деңгейін анықтау мәселелерінде мектепке дейінгі ұйым педагогтеріне әдістемелік көмек көрсету.

Міндеттері:

- ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларын табысты қалыптастыру үшін заттық-кеңістіктік дамытушы ортаны қамтамасыз ету;

- ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау;

- әлеуметтік дағдылар мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру мәселелері бойынша ата-аналарға педагогикалық көмек көрсету.

Ерте жастағы балаларды әлеуметтендіру бойынша жоспарлы жұмыс жүргізуде мынадай нәтижелер алынады:

1) баланың дербестік танытуы, басқалармен бірге әрекет ете алуы, жалпы қабылданған ережелерді ұстануы және орындауы, мәдени-гигиеналық дағдыларды және өзіне-өзі қызмет етудің қарапайым дағдыларын меңгеруі;

2) ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру мәселелерінде педагогтердің кәсіби шеберлік деңгейінің артуы; балаларға және ата-аналарға психологиялық-педагогикалық көмек және қолдау көрсете білуі;

3) ата-ананың мектепке дейінгі ұйымда педагогтер мен балалардың әрекетіне белсенділігі мен қызығушылығы артады; баламен бірлескен әрекетке қатысады, мектепке дейінгі ұйымда көрсетілетін білім беру қызметтерінің сапасына ата-аналардың қанағаттанушылық көрсеткіштері артады.

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАҒДЫЛАРЫ МЕН ӨЗІН-ӨЗІ ҮЙРЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫ

Қазіргі кезде әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру, мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік мінез-құлық дағдыларына баулу мәселесі өзекті болып табылады. Әлеуметтік дағдылардың дамуы баланың мектепке дейінгі ұйымда болған барлық кезеңінде жүреді, ол балалар іс-әрекетінің барлық түрлерін қамтиды: ойын, құрастыру, бейнелеу және т. б.

Көптеген белгілі педагогтер мен философтар (А. Коменский, Ж.Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци, А. Дистервег, К. Д. Ушинский) баланы ерте әлеуметтендірудің қажеттілігіне баса назар аударды. Олар жеке тұлға басқа адамдардың ықпалымен дамып, жетілетінін, бала нақты міндеттерді орындауға бейімделетінін, өз әрекеттері мен қылықтары үшін жауап беретінін атап көрсетті.

Мектеп жасына дейінгі балалар меңгеретін маңызды әлеуметтік дағдыларға отбасындағы және қоғамдық орындардағы адекватты (жағымды) мінез-құлық, тұрмыста өзіне-өзі қызмет ете білу, гигиена заттарын және т.б. қажеттілігіне қарай пайдалану, ұқыпты болу енеді.

МДҰ-да табысты әлеуметтік даму көрсеткіштері баланың біліктері бола алады:

- баланың балалар қоғамына ене білуі;
- баланың басқалармен бірге әрекет ете алуы;
- қоғамдық нормаларды ұстануы және сақтай білуі;
- баланың өз қалауын бақылай білуі және т. б.

Әлеуметтік дағдылар тілектестік қарым-қатынас орнатуға, кез келген жағдайда өзін жайлы сезінуге, басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға дайын болуға, бейімделуге қабілетті болуға ықпал етеді.

Әлеуметтену коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларды қамтиды.

Коммуникативтік (диалогтік) дағдылар:

- вербалды (диалогты, әңгімені бастау, қолдау, аяқтау, өзгені тыңдай білу, сұрақ құрастыру және сұрақ қою, тақырыпты талқылауға қатысу);
- вербалды емес (серіктесіне қарап әңгімелесе білуі, әңгімелесе кезінде ым-ишараны қолдану, дауыс тембрін реттеу).

Әлеуметтік дағдылар:

- өз сезімдері мен эмоцияларын жеткізе білу, ересектермен және құрдастарымен (таныс және бейтаныс адамдармен) өзара әрекет жасай білу;
- түрлі жағдайларда өзінің эмоционалдық жағдайын реттей білу.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту жағдайлары:

- топтағы жағымды психологиялық жағдай (балаға деген қызығушылық, оны қабылдауға дайын болу, оған шынайы сену, балаға күлімсіреу, мейірімді сөздерді пайдалану).

- ойластырылған заттық дамытушы орта;
- құрдастарымен және ересектермен бірлескен іс-әрекет;
- өзара әрекеттің жаңа тәсілдерін игеруге ықпал ететін проблемалық жағдайларды жасау.

Ерте жастағы топтардағы заттық-кеңістіктік дамытушы орта

Әлеуметтік өзара әрекет дағдыларын қалыптастырудың тиімділігі мектепке дейінгі ұйымда дамытушы ортаның дұрыс ұйымдастырылуымен байланысты.

Сауатты құрылған эстетикалық орта балаларда қуаныш сезімін, мектепке дейінгі ұйымға деген эмоционалды оң көзқарасын тудырады, белсенді шығармашылық әрекетке ынталандырады, зияткерлік дамуға ықпал етеді.

Дамытушы ортаны ұйымдастыруға қойылатын талаптар:

- баланың белсенділігін, дербестігін дамытудың маңызды шарты ретінде икемді кешенді аймақтарға бөлуді қамтамасыз ету - ерте жастағы балалардың белсенді әрекетке қажеттілігін ынталандыратын білім беру және ойын аймақтарын ұйымдастыру ұстанымын қолдану негізінде жүзеге асырылады;

- тұрақтылық-қарқындылық-ортақ ойын кеңістігін бөлу кезінде, яғни кеңістікті бір жағынан тұрақты жабдықтармен және олардың элементтерімен, екінші жағынан өзгеретін элементтері бар жабдықтармен бөлген кезде жүзеге асырылады;

- ортаның эмоционалдығы- эстетикалық талаптарға сәйкес және балалардың эмоционалдық-жағымды көңіл-күйін қалыптастыратын интерьер жасау;

- жыныстық дифференциацияны есепке алу - ортаны ұйымдастыруда қыз балалар мен ұл балалардың өзіндік даму ерекшеліктерін ескере отырып, қол жеткізіледі.

Қарым-қатынасқа деген қажеттілік – адам үшін ең маңызды қажеттіліктердің бірі. Адам тек қарым-қатынас арқылы және басқа адамдармен қарым-қатынас жасауда өзін сезінуі және түсінуі, қоршаған ортада өз орнын табуы мүмкін.

Ерте жаста сөйлеуді меңгеру баланың басқалардың сөздерін тындап, оларға жауап беруінде ғана емес, сондай-ақ өзі диалогке қатысқанда ғана тікелей қарым-қатынас арқылы қалыптасады.

Ерте жас (бір жастан екі жасқа дейін) - бұл баланың сөйлеуді меңгеруінің сензитивті (ерекше сезімтал) кезеңі. Сөйлеуді түсінуді дамытуда сөздік қорды меңгеру қалыптасады: бір жаста балалар 10 – 12 сөзді, бір жарым жаста – 30 – 40 (100 – ге дейін), екі жаста – 200 – 300, үш жаста – 1200-1500 сөзді біледі. Екі жастың аяғында және үш жаста бала тілдің грамматикалық құрылымын игереді. Үш жаста ойын және дербес әрекет кезінде, ересектермен қарым-қатынас барысында баланың сөйлеу белсенділігі біршама артады.

Балалар қарым-қатынас жасауға ұмтылады, бірақ жиі қарым-қатынасқа түсе алмайды, құрдастарымен қарым-қатынас жасаудың тиімді тәсілдерін тандай алмайды, оларға сыпайылық, мейірімділік танытпайды.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту үшін мынадай нысандар қолданылады: танымдық-эвристикалық әңгімелер, ойындар (сюжетті-рөлдік, драма, қимылды), бақылаулар, мерекелер мен сауық-кештер, жеке әңгімелесулер, проблемалық жағдайлар жасау, сахналау, жобалау әрекеті.

Өнер мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру құралы ретінде тәрбиелеу-білім беру процесінде маңызды орын алады. Балалар көркем әдебиетінің шығармалары, фольклорлық шығармалар, халық ертегілері, музыка, театр ерекше шабытқа ие, олар мінез-құлық мәдениетін қалыптастырады. Көркем өнер шығармаларын тыңдау балаларға кейіпкерлердің қылықтарының себептерін түсінуге, өмірлік жағдайларды ұғынуға ықпал етеді және жинақталған тәжірибені қолдануға ынталандырады.

Осылайша, балалардың әлеуметтік дамуы іс-әрекет барысында жүзеге асырылады.

ӘЛЕУМЕТТІК ДАҒДЫЛАР МЕН ӨЗІН-ӨЗІ ҮЙРЕТУ ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ДАМУ ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАУ

Балалардың біліктері мен дағдыларының даму деңгейін бақылау үшін әзірленген нормативтік құқықтық база: Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы негіз болып табылады. Балалардың біліктері мен дағдыларының даму деңгейін бағалау үшін әзірленген нормативтік құқықтық база негіз болып табылады: Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында 4-тараудың 17-тармағында тәрбиеленушілердің дайындық деңгейіне қойылатын талаптар айқындалған, Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасында олар баланың жасына сәйкес күтілетін нәтижелер түрінде берілген.

Ерте жас тобы (1 жасан 2 жасқа дейін)

Мәдени-гигиеналық дағдылар:

Міндеттері:

- баланы жуынудың қарапайым дағдыларына, киінуге, шешінуге және түбекке сұрануға үйрету;

- ұқыптылыққа, тазалыққа тәрбиелеу, беті-қолының, мұрнының ластығын байқай білу, оларды жууды, сүртуді, дымқыл киімін шешуді сұрау.

Гигиеналық талаптарды сақтау:

- тамақтану кезінде: үстел басына қолды жуғаннан кейін отыру, орындыққа өзі отырып, одан өзі тұру, тамақты төгіп-шашпай ұқыпты ішу, тамақтанып болғаннан кейін майлықты қолдану, алғыс айту;

- жуыну кезінде: қолдарын (алақандарын бір-біріне үйкелеу) және бетінің төменгі жағын алақанымен жуу, ересектердің көмегімен беті-қолдарын сүрту;

- киініп-шешіну кезінде: киімдерін белгілі тәртіппен шешу және кию, оларды дұрыс жинау;

- баланың түбекке сұрана білу дағдыларын қалыптастыру, өзінің түбегінің орнын білу, тек өз түбегіне отыру;

- бет орамалмен ескерткен кезде мұрнын сүрту, оны қалтасынан өзі алу және салу;

- өзінің заттарын, сүлгісін сақтайтын орынды білу, үстел басындағы өзінің орнын, киімге арналған шкафты білу.

Күтілетін нәтижелер:

- ересектердің көмегімен өзіне-өзі қызмет етудің қарапайым дағдыларын сақтайды;

- тазалық пен ұқыптылыққа қанағаттанған сезімін білдіреді.

Бірінші кіші топ (2жаспан 3 жасқа дейін)

Мәдени-гигиеналық дағдылар:

Мақсаты: салауатты өмір салты туралы бастапқы түсініктерін қалыптастыру.

Міндеттері:

- мәдени-гигиеналық ережелерді орындау білімін бекіту;
- дербес ойындардағы қимыл белсенділігін реттеуге ықпал ететін жағдайларды жасау.

Ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру көрсеткіштері:

Өзін-өзі үйрету дағдылары:

Ұқыпты тамақтану дағдылары: қасықты, шанышқы мен майлықты дұрыс қолданады.

Қолдарын жуу және жеке гигиена дағдылары: беті-қолдарын жуа алады, жемдерін түреді; қолдарын сабындайды және сабынды жуады, қолдарын құрғатып сүртеді, сүлгіні ілгішке іледі, тарақты пайдаланады;

Киімдерін киіп-шешу дағдылары: түймелерін шешеді, киімін шешеді, киімдерін орындықтың арқасына ұқыпты жинайды, аяқ киімін шешеді, белгілі реттілікпен киінеді.

Әлеуметтік дағдылар: балалар белсенді, білуге құмар, басқа балалармен және ересектермен қарым-қатынасқа дайын, қарым-қатынас кезінде өз сезімдерін түсінеді және білдіреді, жанашырлық танытады.

Мәдени-гигиеналық дағдыларды игеру эмоционалдық саланың дамуымен тығыз байланысты. Бала өз бетінше орындаған әрекетінен қанағаттануды сезінеді. Оның өзін-өзі бағалауы артады «Мен жақсымын, өйткені өзім жасадым».

Педагогикалық диагностика топ өмірінің бейресми кезеңдері яғни, тәрбиеленушінің мінез-құлқын бақылау, балалар жұмыстарының үлгілері, әңгімелесулер негізінде жүргізіледі.

Есептеу әдістемесі:

Диагностика балаларға қажетті педагогикалық көмек көрсету үшін олардың біліктері мен дағдыларының даму деңгейін бағалау мақсатында жүргізіледі.

Мектеп жасына дейінгі балалардың біліктері мен дағдыларының даму деңгейін бақылау бойынша индикаторлар жүйесі баланың жасына сәйкес әрбір білім беру саласы бойынша күтілетін нәтижелерден тұрады.

Индикаторлар көрсеткіштер ретінде дескрипторлар түрінде кодталып берілген. Мысалы, «2-3.3.1.»

Алғашқы «2-3» сандары баланың жасын білдіреді, яғни бала 2-жаста. «Д» бас әрпі - «Денсаулық» білім беру саласын білдіреді.

Келесі «1» саны «Денсаулық» білім беру саласының күтілетін нәтижесінің үшінші бағанын білдіреді.

Бақылау парағында білім беру саласының әрбір дескрипторының астында әлеуметтік дағдылар мен өзін-өзі үйрету дағдыларының деңгейі қойылады, олар жинақталып, «Жалпы саны» бағанына енгізіледі. Алынған сан дескрипторлар санына бөлінеді және «Орташа деңгей» бағанына енгізіледі.

Егер орташа деңгей толық санды көрсетсе, онда бұл сан автоматты түрде «Біліктер мен дағдылардың даму деңгейі» бағанына ауыстырылады. Егер баланың орташа деңгейі толық емес санды құраса, мысалы, 1,8 болса, онда бұл жағдайда - II деңгей қойылады, егер сан 2,5 – тен көп болса, онда - III деңгей қойылады. Егер 2,5- болса педагог баланың қандай деңгейге жеткенін өзі шешеді.

Педагог балалардың жетістіктерін күтілетін нәтижелерге сәйкес бағалайды:

1-деңгей – бала белгілі бір қимыл мен біліктерді жаңғырта алады;

2- деңгей – бала не істеп жатқанын түсінеді, белгілі білім қорына ие;

3-деңгей – бала өзінің білетінін және жасай алатынын қолданады, білімін өз бетінше және шығармашылықпен қолданады.

Білім беру салалары бойынша әлеуметтік дағдылар мен өзін-өзі үйрету дағдылары деңгейін қалыптастыру көрсеткіштері.

«Денсаулық» білім беру саласы:

2-3-Д.1: қасықты, шанышқы мен майлықты дұрыс қолданады;

2-3-Д.2: жеке гигиенаның бастапқы дағдыларына ие;

2-3-Д.3: түймелерін шешеді, киімін шешеді, киімдерін орындықтың арқасына ұқыпты жинайды, аяқ киімін шешеді, белгілі реттілікпен киінеді.

«Қатынас» білім беру саласы:

2-3-Қ.1: қарым-қатынас кезінде өз сезімдерін білдіреді;

2-3-Қ.2 – адамның дене мүшелерін (қол, аяқ, бас), тұрмыстық және ойын әрекеттерін (қыдыру, тамақтану), түрлі өлшемдерді (үлкен, кіші) білдіретін сөздерді түсінеді;

2-3-Қ.3 қойылған сұрақтарды тыңдайды және түсінеді;

2-3-Қ.4 көргендерін бірнеше сөзбен әңгімелеп береді.

«Таным» білім беру саласы:

2-3-Т.1: ауызша нұсқауларға сүйеніп (2 бөлікке бөлінген пирамиданы, суреттерді жинастырады) тапсырмаларды орындай алады;

2-3-Т.2: қимылды үйлестірудің, қолдың ұсақ моторикасының бастапқы дағдыларына ие;

2-3-Т.3: негізгі түстерді ажыратады, заттардың пішіні мен көлемін сипап сезу арқылы анықтайды.

«Әлеумет» білім беру саласы:

2-3- Ә.1: бала ересектермен және құрдастарымен сөйлесуге бастама білдіреді;

2-3-Ә. 2: тыңдауға және сұрақтарға жауап беруге қабілетті;

2-3- Ә. 3: ойында ойыншықтармен және басқа заттармен бөліседі;

2-3- Ә. 4: басқа балалармен ойнайды немесе жанында отырады.

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА ӨЗІН-ӨЗІ ҮЙРЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН (ӨЗІНЕ-ӨЗІ ҚЫЗМЕТ ЕТУ) ДАМЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Өзіне-өзі қызмет ету-баланың тамақтану, шешіну және киіну, жуыну тәрізді дағдыларды меңгеруінің негізі. Ол баланың жалпы және ұсақ моторикасын, көру, есту, ойлау, зейінді дамытудың белгілі бір деңгейінде тәрбиенің әсерінен дамиды. Өзіне-өзі қызмет ету дағдылары күнделікті жеке қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталады.

Мінез-құлық нормаларын жай ғана меңгеру емес, әлеуметтендірудің маңызды процесі, оның ересектер әлеміне енуі мәдени-гигиеналық дағдыларды қалыптастыру балаларда ерте жастан басталады.

Мәдени гигиеналық дағдылар тәрбиелеу ерте жастағы балаларда отбасында және мектепке дейінгі ұйымдарда басталады. Ұқыптылық, бет, дене, шаш, киім, аяқ киімді тазалықта ұстау қажеттілігі тек гигиена талаптарымен ғана емес, сонымен қатар адами қарым-қатынас нормаларымен де байланысты. Тәрбиеші балалармен қалай қарым-қатынас жасайды, қалай сөйлеседі, қалай түсінеді тәрбие процесінің жетістігі осыған байланысты.

Педагог пен балалардың өзара түсіністігі мен байланысы көбінесе мәдени-гигиеналық дағдыларды қалыптастырудағы және баланың жеке басын дамытудағы табысты нәтижені анықтайды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың мәдени-гигиеналық дағдылары мен өзіне-өзі қызмет ету дағдыларын қалыптастыру проблемасымен шетелдік ғалымдар У. Кристен, Л. Ньюканен, Х. Рюкле, ресейлік Г.М. Лямина, А.А.Люблинская, Н. М. Аксарина, В. Г. Алямовская, Е. В. Русакова және т.б. айналысты.

Балалармен күнделікті жұмыс барысында жеке гигиена ережелерін орындау олар үшін табиғи, ал гигиеналық дағдылар мен біліктердің жетілдірілуіне ұмтылу қажет.

Дағды - бұл бірнеше рет қайталаулар мен жаттығулар нәтижесінде қалыптасатын автоматтандырылған әрекет. Дағдылар жаттығулардың және оны дұрыс орындау нәтижесінде әрекетті бірнеше рет орындауда бекітіледі.

Ерте жаста бала сабынды дұрыс пайдалануды, қолды, бетті, құлақты мұқият жууды, жуғаннан кейін құрғатуды, сүлгіні орнына ілуді, тарақ пен бет орамалын пайдалануды үйренеді.

Балаларда үстел үстінде қарапайым мінез-құлық дағдылары қалыптасады; шай және ас қасық, шанышқы, майлықты дұрыс пайдалану, нанды жерге тастамау, тамақты ауызды жауып шайнау, ауызын толтырып сөйлемеу.

Бала алдағы әрекетке қойылатын мәдени-гигиеналық талаптарды орындау қажеттілігін түсінеді: «қолды жуу керек, өйткені біз тамақтанамыз». Осы жастағы балалар үшін өзінің сыртқы тартымдылығының себебі өте

маңызды: «әдемі болу үшін шашты тарау керек». Қарым-қатынас барысында педагог балаларға денсаулық үшін гигиеналық дағдылардың маңызы туралы, күн тәртібіндегі гигиеналық шаралардың реттілігі туралы хабарлайды, балаларда дене шынықтыру жаттығуларының пайдасы туралы түсінік қалыптастырады.

Ең бастысы, балаларға қызықты және олар өз іс-әрекетінің нәтижелерін көре алуы. Гигиена дағдыларын табысты қалыптастыру және бекіту үшін сөздік және көрнекі әдістерді сәйкестендірген жөн.

Ең көп тараған ойын тәсілдері: дидактикалық ойын, тосын сәт, жұмбақтар шешу, ойын жағдаяттарын жасау, тапсырмалар және т. б.

Тақпақтар, өлеңдер кеңінен қолданылады. Өлең, тақпақтарды ересектер жандандырып, мәнерлеп, кейіпкерлердің даусына байланысты интонацияларды өзгертіп отырады. Балаларға қызықты К.Чуковскийдің «Мойдодыр», А. Барто «Айбақ сайбақ қыз» әдеби сюжеттері; жуыну, тарау туралы фольклорлық шығармалармен («Су, су», «Мен өз атымды сүйемін, жүнімді тегіс тарақпен тараймын», «Сұр қоян жуынады»). Олардың негізінде балалар арасында рөлдерді бөле отырып, кішкентай қойылымдарды ойнауға болады.

2 жылда бала бәрін өзінен ала алады, киімнің көп бөлігін киюге болады; өздері жуады, сүртеді; тамақ кезінде ұқыпты жейді, асхана құралдарын, майлықты пайдаланады; көрсетілген көмек үшін алғыс айтады, үйге кетер кезде қоштасады.

Үш жастан бастап балалар еліктегіштігімен ерекшеленеді, сондықтан ересек адамдар осы әрекеттің ең маңызды сәттерін, жекелеген операциялардың кезектілігін көрсету үшін түсіндірмелермен қоса, жаңа әрекетті қалай орындау керектігін бірнеше рет көрсету қажет. Бұл кезеңде балаларды жиі өзара көмекке үйрету, оларға қиын емес тапсырмаларды беру керек. Гигиеналық дағдыларды қалыптастыру үшін маңызды шарт операциялардың жүйелілігі және оларда оң-эмоционалдық көңіл-күйді сақтау болып табылады. Әлеуметтік өзара іс-қимыл дағдыларын қалыптастыру тиімділігі мектепке дейінгі ұйымның дамыту ортасын дұрыс ұйымдастыруға байланысты. Балаларды өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларына үйрете отырып, көтермелеу сияқты тиімді тәсіл туралы есте сақтау қажет.

Гигиеналық тәрбиеге қажетті келесі шарт – ересектер тарапынан талаптардың бірлігі. Бала тәрбиешімен, медицина қызметкерімен, тәрбиешінің көмекшісімен және әрине отбасында гигиеналық дағдыларға ие болады.

Балаға қойылатын талаптарды біртіндеп арттыра отырып, отбасымен жұмыс жүргізу қажет. Ата-аналарды топқа шақыру, олардың балаларының өмір сүру жағдайларын және оқыту тәсілдерін көрсету, ал ата-аналармен жеке әңгімелесуде олардың баласы не үйренгенін және үйде не бекітуді жалғастыру керек екенін айту.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЫНДА ӨЗАРА ӘРЕКЕТ ПРОЦЕСІНДЕ ӘЛЕУМЕТТЕНУІ

Мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтендіру, негізінен, ойын арқылы жүзеге асырылады.

Ойын-ересектермен әр түрлі іс-қимылдарға, қарым-қатынас тәсілдері мен құралдарына үйрету мақсатында қолданылатын балалар іс-әрекетінің бір түрі. Ойын барысында мектеп жасына дейінгі балалар әртүрлі әлеуметтік рөлдерді, қоғамдағы тәртіп ережелері мен нормаларын меңгереді.

Ерте жастағы балалардың ойындарын басқарудың негізгі міндеттері:

1. Ойын жаттығулары негізінде әлеуметтік дағдылар мен дағдыларды дамыту және байыту.
2. Ойын сюжеттерін дамыту және байыту.
3. Балалардың жанында, содан кейін бірге ойнай білуін қалыптастыру болып табылады.

Балалардың ойындарын басқарудағы негізгі тәсілдерінің бірі-тәрбиешінің олардың ойындарына қатысуы. Тәрбиешімен бірлескен ойын балалардың іс-әрекетінің мақсаттылығы мен мазмұндылығына ықпал етеді.

Ойын әдістері мен формалары ерте жастағы балалармен жұмыс жасауда аса маңызды және тиімді. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны, әлеуметтік қарым-қатынасты таниды және басқа адамдармен қарым-қатынас жасаудың өзіндік тәжірибесін меңгереді.

Ойын эмоционалдық шиеленісті жоюға мүмкіндік береді және баланы құрдастарымен қарым-қатынас жасауға қызықтырады. Ойыннан ләззат алып, ол психологиялық жайлылыққа қол жеткізеді.

Режимдік сәттерге әртүрлі дидактикалық жаттығуларды, қызықты ойындарды, сюжеттік-рөлдік ойындарды, әлеуметтік бағыттағы серуендерді енгізу балаларда әлеуметтік-коммуникативтік даму процесінде бастапқы әлеуметтік дағдыларды табысты бекіту және жетілдіру үшін жағдай жасайды.

Тәрбиеші балаларды ортақ заттармен және әрекеттермен біріктіретін ойын жағдайларын жасайды. Алдымен бұл салыстырмалы қарапайым жағдайлар. Мысалы, екі балаға ірі кірпіштен жол салып, қуыршақтарды бір-біріне қонаққа апаруды ұсынады.

Бала ойнай отырып, материалдың түстерін, пішінін, қасиеттерін зерттейді, өсімдіктер мен жануарларды зерттейді. Ойын барысында бала қиындықтарды жеңуге үйренеді, қоршаған ортаны танып, жағдайдан шығуды іздейді.

Ойыншық-баланың өмірінің алғашқы күнінен бастап өзгермейтін серігі. Бала үшін ойыншық көңілді, көңіл көтеру, қуаныш және қоршаған ортамен танудың маңызды құралы болып табылады.

Көптеген ойындарда қыздар қуыршақты пайдаланады, ол сол уақытта олар үшін қарым-қатынаста тамаша серіктес болып табылады, онымен сөйлесуге, қамқорлық, қуаныш, қайғы бөлісуге болады.

Ол қуыршақпен әртүрлі мінез-құлық түрлерін ұтады және оларды бағалайды. Осының арқасында оның санасында эмоциялық және моральдық идентификация, моральдық бағалар пайда болады, эмоциялық күйзелістер дамиды, моральдық қасиеттер қалыптасады.

Ойыншықтардың өздері оны әртүрлі ойын әрекеттеріне итермелейді. Екі жасар бала ұзақ ойнай алады, қызықты, ойын әлдеқайда дербес және мазмұнды болады.

Бала екі жастан бастап сюжеттік ойыншықтармен ойнауға деген қызығушылығы артып келеді, ол ересектердің іс-әрекеттеріне қуана еліктейді, кейбір ойын эпизодтарын өз бетінше ойнай алады.

Сонымен қатар, осы жастағы баланың дербес ойыны қысқа мерзімді, ойын әрекеттері жүйесіз, олардың реті кездейсоқ, ол баланың көру алаңына түсетін ойыншықтарға байланысты.

Міне, ол шыныаяқ көрді - және одан қуыршақты әндетіп, тарақты көрдім - ол өзін-өзі, содан кейін қуыршақты және т.б. шашты қабылдайды.

Ол балаға сюжетті дамытуға көмектеседі, ойын әрекеттерін қалай түрлендіруге болатынын, ойынды мазмұнды, қызықты етуге көмектеседі.

Міне, ол шыныаяқ көрді және одан қуыршаққа су бере бастайды, тарақты көрді – онымен біресе өзінің шашын, біресе қуыршақтың шашын тарай бастайды және т.б. Ол балаға сюжетті дамытуға көмектеседі, ойын әрекеттерін қалай түрлендіруге болатынын, ойынды мазмұнды, қызықты етуге көмектеседі

Сондықтан, ойынның осы кезеңінде ересек адамның рөлі зор. Ол балаға сюжетті дамытуға көмектеседі, ойын әрекеттерін қалай түрлендіруге болатынын, ойынды мазмұнды, қызықты етуге көмектеседі.

Сюжеттік ойынды дамыту үшін қолайлы жағдай баланың үш жасқа келген кезінде жетіледі. Енді оған ересек адамның үнемі қатысуы қажет емес: ойыншықтар оны әртүрлі ойын әрекеттеріне итермелейді.

Ерте жаста балада біртіндеп ойында рөлде ойнау және оған ойыншық кейіпкерлерді беру қабілеті дамиды.

Әлеуметтік дағдыларды меңгеру нәтижесінде балалар:

ересектердің ойнау, бірлескен ойындарға қатысу ұсынысына эмоционалды жауап беру;

ойын өзара іс-қимылының қарапайым ережелерін сақтау (*асығыс емес, өз кезегін күту, ойыншықтармен бөлісу*);

ойында ойыншықтарды олардың мақсатына сәйкес пайдалану;

ересектерге еліктеу, оның сөйлеу нұсқауы бойынша ойында әрекет ету; басқа балалармен қатар және бірге ойнау;

Ойынды бастау;

өз ойын таңдауларын көрсету;

ойын ережелерін сақтай отырып әрекет ету.

Осылайша, ойын-бұл шығу тегі мен мазмұны бойынша әлеуметтік құбылыс, балалар қоғамда әлеуметтік мінез-құлық тәжірибесіне ие болады.

ӘЛЕУМЕТТІК ДАҒДЫЛАР МЕН ӨЗІН-ӨЗІ ҮЙРЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША АТА-АНАЛАРДЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТІ

Отбасы - бала үшін жаңа әлем әлеуметтенудің бастапқы сатысы. Балалармен және ересектермен қарым-қатынас барысында бала мінез-құлық, өзара қарым-қатынас нормалары мен ережелерін меңгереді, олардың орындылығы мен қажеттілігін түсінеді. Бала үшін мектепке дейінгі ұйымдарда ұйымдастырылған оқу қызметі ғана емес, сонымен қатар балалардың ата-аналарымен бірлескен іс-әрекеті қажет.

Балаларда әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру жетістігі педагогтардың тәрбиеленушілердің ата-аналарымен өзара іс-қимылымен негізделеді.

Өзара әрекеттестіктің мақсаты-баланың жеке басын әлеуметтік дамыту үшін мектепке дейінгі ұйым мен отбасының күш-жігерін біріктіру.

Міндеттер:

ата-аналарды МДҰ өміріне қатысуға тарту;

жақындары мен құрдастарына саналы мейірімді қарым-қатынасты дамыту;

балалардың өз отбасына және қоршаған ортаға деген құрметпен қарым-қатынасын қалыптастыру мәселелерінде ата-аналардың психологиялық-педагогикалық мәдениетін арттыру.

Ата-аналар баланы отбасылық дәстүрлерге, өз халқының мәдениетіне тартады. Отбасы балаға қауіпсіздік, қорғаныс сезімін береді, балада жаңа жағдаяттарда толқу сезімін төмендетеді. Сондықтан ата-аналар мен педагогтар арасында жалпы талаптармен, ережелермен серіктестік қарым-қатынас құру өте маңызды.

Ерте жастағы балалардың әлеуметтенуі мәселелерінде ата-аналардың педагогикалық мәдениетін көтеру үшін түрлі жұмыс формалары қолданылады: лекциялар, топтық және ата-аналарға арналған жекелеген кеңестер, ата-аналар конференциясы, жылжымалы папкаларды, буклеттерді, ақпараттық парақтарды, газеттерді, жаднамаларды, бейнетекаларды, консультациялық пункттерді, ашық есік күндерін, «Сенім телефонын» құру, көрмелер мен конкурстарға арналған бірлескен шығармашылық жұмыстар, фотокөрмелерді рәсімдеу және т. б

Кеңес беру пункті аясында ата-аналарға «Баланы ойыншықтарды жинауға қалай үйрету керек» тақырыбына практикум өткізуге болады (2-қосымша («Консультациялар мен әңгіме тақырыбы»)).

Отбасымен ынтымақтастықтың түрлері мен әдістерінің әртүрлілігі қарым-қатынас жасауға көмектеседі, балалар, ата-аналар және педагогтар арасында сенімді қарым-қатынасты орнатуға ықпал етеді.

Ерте жастағы балаларда өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын дамыту-ата-аналардан өз баласынан білім мен үлкен шыдамдылықты талап ететін ұзақ процесс.

Әдетте, ата-аналар балаларда өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын дамытуға аса мән бермейді және оларды тым кішкентай деп есептей отырып, барлығын өздері жасайды. Баланың дамуында өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларының мәнін түсінетін басқа ата-аналар шыдамдылық танытпайды және бала үшін өзі жасай алуы мүмкін. Бұл таңертең ата-аналар жұмысқа асығуынан, ал кешке шаршағанынан болады және балалардың баяулығы оларды ызаландырады.

Кез келген өзіне-өзі қызмет көрсету дағдысын дамыту кезінде балаларды белгілі бір іс-әрекеттерге үйрету керек: түймелерді түймелеуге, бәтеңке байлауға үйрету. Баланы осы іс-әрекеттерді орындауда ынталандыра отырып, бірнеше рет жаттығуларға үлкен мән беру керек.

Содан кейін ересек балалармен бірге іс-қимыл жасайды. Мысалы, балаларды қолын жууға үйреткен кезде, ол өз киімінің жеңдерін қайырады, қолдарын жуады, олардың үштен бірін жуады, сабындап жуады, қолдарын сүртеді және содан кейін ғана балаларды барлық операцияларды сол ретпен қайталауға итермелейді.

Балада өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын дамыта отырып, ата-аналар бұйрық беріп сөйлемеуі керек, балаға міндетті түрде түсіндіруі және өз мысалында көрсетуі тиіс. Жұмыстың бір бөлігін ата-ана баланы мәжбүрлемей өзі орындай алады.

Егер екі жылда бала тек түбекке отыруды үйренсе және оны отырғызған кезде жасаса, онда ол үш жылда дәретханаға баруды үйреніп, оны негізінен ата-анасының көмегінсіз және ертіп жүрусіз жасауға тиіс. Егер үш жылда өз бетінше киіну қиын болса және ата-анасы оған көмектессе, онда оны осы уақытта аяқ киім киюге үйрету керек.

Баланы түсінгіштігі үшін тек қана мақтау емес, ол мұны қалаған сайын істеуі маңызды. Мадақтау балада қуаныш сезімін тудырады, оның өзі бірдеңе істей алатынына, оны күш-жігерге, дербестікке итермелейтініне сенім туғызады. Осы жастағы балалар белсенді және білімпаз. Оларды қоршаған ересек адамдардың бәрі қызықтырады. Бала тек қана оларды бақылап қана қоймай, олардың әрекетіне араласуға тырысады. Ата-аналардың істеріне қатысу балада отбасы істеріне, «мен көмекшімін» ұстанымын нығайтуға қатыстылық сезімін қалыптастырады. Бұдан әрі бұл оның бірлескен белсенді ынтымақтастығының бір дәлелі болады. Ата-анасымен бірге күнделікті

істерге қатыса отырып, үлкендердің мысалына сүйене отырып, балалар қажетті әлеуметтік дағдыларға ие болады.

Осылайша, мектепке дейінгі ұйымдар мен ата-аналардың баланың денсаулығын сақтау және нығайту, өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыру бойынша мақсатты жұмысының нәтижесінің педагогикалық ғана емес, сонымен қатар терең әлеуметтік маңызы бар.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мектепке дейінгі ұйым бала ересектердің әлеуметтік әлеміне ену тәжірибесін алатын бастапқы кезең болып табылады. Әлеуметтену процесі баланың жеке қасиеттерімен, сондай-ақ психикалық процестердің жас ерекшеліктеріне байланысты өтуімен және сыртқы әсерлердің ерекшеліктерімен анықталады.

Адам-әлеуметтік тіршілік иесі, оның дамуы тек табиғат заңдарына тәуелді емес, ең алдымен әлеуметтік заңдарға байланысты.

Қоғамдық өмірдің мәдени, адамгершілік қағидалары мен заңдылықтарын меңгеруіне қарай баланың әлеуметтік дағдылары - өз іс-әрекеттерін бағалау, айналасындағылармен тиімді өзара іс-қимыл жасауға қабілеті дамиды.

Тұлғаның дамуы өз бетінше жүзеге асырылмайды, ол үшін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасай отырып, оған мақсатты түрде ықпал ету қажет: құрдастарымен және ересектермен бірлескен әрекет; топта оң психологиялық ахуал орнату; ойластырылған заттық-кеңістіктік дамытушы орта және ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру деңгейін анықтау үшін барлық кезеңдерде түрлі диагностикалық әдістемелерді қолдану.

Әлеуметтік дағдылар мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру деңгейін анықтау үшін нормативтік және әдістемелік база: Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, ерте жастағы балаларды әлеуметтендіру кезеңдері айқындалған мектеп жасына дейінгі балалардың біліктері мен дағдыларының дамуына мониторинг жүргізу бойынша әдістемелік ұсынымдар.

Мектепке дейінгі жаста балалардың әлеуметтік дамуы ересектердің ықпалымен жүреді. Ересектердің міндеті: әр балаға басқа адамдармен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға, ортақ мүдделерге қол жеткізуге, басқалардың сұраныстары мен қызығушылықтарын ескеріп, өз мінез-құлқы мен әрекетін үйлестіре білуге, яғни өзін көрсетуге қабілетті, белсенді шығармашыл тұлға болып қалыптасуына ықпал ету.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасы Заңы
2. Елбасы Н.Назарбаевтың 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» және 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдау «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру»
3. Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы)
4. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (ҚР БҒМ 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығы)
5. Руководство к педагогическому просвещению родителей. – Алматы: Ассоциация «Образование для всех», ЮНЕСКО, 2012
6. Павлова Л.Н. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста. Практическое пособие. – М.: Айрис-пресс. 2006
7. Развитие и обучение детей раннего возраста в ДОУ: Учебно-методическое пособие / сост. Е.С.Демина. – М.: ТЦ Сфера, 2006
8. Смирнова, Е.О. Диагностика психического развития детей от рождения до 3 лет [Текст] /Е.О. Смирнова. - СПб.: Детство пресс, 2005.
9. Юшина Т., Социализация и развитие детей раннего возраста в различных видах деятельности в адаптационных группах, 2014 г.
10. Синяпкина Е. И., Звягина О. Н. Социализация и социальная адаптация детей раннего возраста в контексте ФГОС ДО // Образование и воспитание. - 2016. - №5. - С. 63-65. - URL <https://moluch.ru/th/4/archive/48/1672/> (дата обращения: 11.07.2019).
11. Богославец Л.Г. Особенности управления педагогическим процессом в дошкольном образовательном учреждении// Педагог, 2011
12. Дошкольная педагогика: Учеб.пособ.для студ.пед.ин-тов. В 2ч./Под ред. В. И. Логиновой, П. Г. Саморуковой. – М., 2011.
13. Методические рекомендации по мониторингу развития умений и навыков у детей в дошкольных организациях

МАЗМҰНЫ

Түсіндірме жазба	3
Ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастырудың әлеуметтік-педагогикалық жағдайлары	4
Ерте жастағы балалардың әлеуметтік дағдылары мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру деңгейін анықтау бойынша аралық диагностиканың нәтижелерін бағалау парағы.....	10
Ерте жастағы балаларда өзін-өзі үйрету дағдыларын (өзіне-өзі қызмет ету) дамыту ерекшеліктері	11
Мектепке дейінгі ерте жастағы балалардың ойында өзара әрекет процесінде әлеуметтенуі	13
Әлеуметтік дағдылар мен өзін-өзі үйрету дағдыларын қалыптастыру бойынша ата-аналардың өзара әрекеті.....	15
Қорытынды.....	17
Пайдаланған әдебиеттер	18